

Mark FABIJ | O PREDŠOLSKI VZGOJI IN
KVINTILIJAN | OSNOVNI ŠOLI

(*Institutio oratoria 1, 3-7*)

Prevod Matjaž BABIČ

IV.

1. Potem ko je otrok obvladal branje in pisanje, so na vrsti učitelji slovstva (*grammatici*)¹. Vseeno je, ali gre za latinske ali grške, čeprav se mi zdi bolje, da je prvi učitelj grščine. 2. Oba delata po enaki metodi. Čeprav se da ta predmet zelo na kratko razdeliti na dva dela, namreč na sposobnost pravnega govorjenja in razlago pesnikov, je v njem več, kakor je videti od zunaj. 3. Kajti pravopis je povezan z govorjenjem, poleg tega je branje brez napak predpogoj za razlago besedila, vse skupaj je povezano s sposobnostjo presojanja. V njej so bili stari slovničarji² tako strogi, da si niso dovoljevali samo z nekakšno cenzorsko črtico zaznamovati verze ter knjige, ki so se zdele nepristne, izganjati iz družine kot nekakšne podtaknjence, ampak so celo nekatere pisce uvrstili v zaporedje zglednih, medtem ko drugih sploh niso upoštevali. 4. Toda ni dovolj, da bi učenec bral samo pesnike: predelati je treba vse zvrsti piscev, ne samo zaradi vsebine, ampak tudi zaradi besed, ki si veljavo velikokrat pridobijo zaradi znanih piscev, ki so jih uporabljali. Prav tako slovnica ne more biti popolna brez glasbe, saj mora govoriti o metrih in ritmih; enako ne more razumeti pesnikov, če ne ve ničesar o zvezdoslovju, saj pesniki – če vse drugo izpustim – tolikokrat zaznamujejo čas z vzhodom ali zahodom nebesnih znamenj; tudi ne more zanemariti filozofije, ko je vendar toliko mest v skoraj vseh pesmih povzetih po razpravah o najglobljih naravoslovnih vprašanjih, konec koncev tudi zaradi Empedokleja pri Grkih ter Varona in Lukrecija pri Rimljanih, ki so napisali filozofske razprave v verzih. 5. Treba je tudi nadpovprečne govorniške sposobnosti, da bo lahko o vsaki izmed zgoraj naštetih stvari govoril primerno in bogato. Zato nikakor ne smemo trpeti tistih, ki se iz te večšine norčujejo, češ da je revna in suhoparna. Če ta ne bo postavila trdnih temeljev za bodočega govornika, se bo zrušilo, kar koli boš zgradil na njih. Nujna je v mladosti in prijetna na stara leta, je prijazna spremljevalka v urah,

¹ 'Slovnica' (gr. γραμματική, nato lat. *grammatica*) se je v rimski šoli imenoval pouk jezika in književnosti.

² Izraz *grammaticus* je zaznamoval tako učitelja slovnice (in slovstva) kot slovničarja.

ki si jih prihranimo zase, in je edina izmed strok, ki ima v sebi več dela kakor razkazovanja

6. Nihče naj se torej ne zmrduje nad osnovami slovnice, češ da so to drobnarije. Ne zato, ker bi bilo nevemkakšna učenost ločevati soglasnike od samoglasnikov ter jih deliti na zvočnike in zapornike, temveč zato, ker se bo tistemu, ki bo vstopil v notranjost tega svetišča, razkrila prefinjenost v številnih podrobnostih; ta ne bo le ostrila otrokovega duha, temveč bo lahko prizorišče za delo najbolj izobraženega znanstvenika. 7. Ali more vsako uho zaznati glasove posameznih črk? Ne, pri Herkulu, kot tudi ne more tonov posameznih strun! Toda vsaj učitelj slovstva, če drugi ne, se bo spustil v tovrstne podrobnosti, recimo, ali nam manjka kakšna nujno potrebna črka, ne samo za zapisovanje grških izposojenk (takrat si od Grkov izposodimo dve črki, *y* in *z*), ampak tudi v latinskih besedah: 8. npr. v *servus* in *vulgus* bi si želeli ajolski digama³, obstaja tudi nekakšen srednji glas med *u* in *i* (kajti »*optimum*« izgovarjamo drugače kot »*opimum*«⁴) in v *here* ne slišimo niti čistega *e* niti čistega *i*⁵. 9. Po drugi strani bo spraševal, ali niso katere odveč, tako poleg znamenja za pridih, ki – če že mora biti – zahteva tudi nasprotno znamenje⁶ zlasti *k*, ki se itak uporablja samo v nekaterih lastnih imenih⁷, *q*, po izgovarjavi in obliki (le da se pri nas piše bolj poševno) podoben grškemu *koppa*, a ta se pri Grkih uporablja samo še kot znamenje za število⁸, in zadnja črka v naši abecedi⁹, brez katere bi lahko shajali ravno tako kot brez *psi*. 10. Tudi pri samoglasnikih mora učitelj slovstva opazovati, ali je bil kateri sprejet v rabo tudi za zapisovanje soglasnika, ker se piše *iam* enako kot *tam*¹⁰ in *cos*¹¹ enako kot *quos*. Po drugi strani tvorijo tiste črke, ki se kot samoglasniki združujejo, ali en dolg samoglasnik, kot so pisali stari, ki so uporabljali podvojeno pisavo v vlogi črtice za zaznamovanje dolžine, ali dva (razen če kdo meni, da je lahko zlog tudi iz treh samoglasnikov, ne da bi kateri izmed njih igral vlogo soglasnika).

11. Učitelj slovnice bo vprašal tudi, kako se dva dolga samoglasnika po

³ Rimljani niso poznali črke *v*; dvoustnični *u*, ki so ga izgovarjali v navedenih dveh primerih, so zapisovali s črko *u* (veliki *u* je bil tak kot naš veliki *v*): *SERVVS*, *VLGVS*. Grki so v nekaterih narečjih glas *u* zapisovali s t. i. digama (Ϝ).

⁴ Rimljani so v resnici izgovarjali *optymus*, ta vmesni glas so pisali včasih z *u*, včasih z *i*.

⁵ Beseda se je v Kvintilijanovem času očitno izgovarjala s polglasnikom na koncu, polglasnik so Rimljani pisali z *e* ali *i*.

⁶ Z izrazom 'znamenje za pridih' misli Kvintilijan črko *h*. Meni, da bi morala imeti latinska pisava tudi znamenje za šibki pridih po zgledu grške.

⁷ Glas [*k*] se je pisal s črko *C*, črka *K* se je uporabljala samo v osebni imenu *Kaeso* in v besedi *Kalendae*.

⁸ *koppa* = ϕ. Grki so števila zaznamovali s črkami po abecednem redu; pri tem so uporabljali tudi nekatere črke, ki so jih bili v pisavi že opustili.

⁹ Namreč *X*.

¹⁰ Rimljani so glas [*j*] pisali enako kot samoglasnik [*i*].

¹¹ 'brus'; gl. opombo 7.

naravi zlijeta, medtem ko se dva soglasnika ne moreta, ne da bi eden okrnil drugega. Tako se črka *i* združuje sama s sabo (*coniicit* je namreč od *iacit*), enako tudi *u*, po današnji pisavi *uulcus* in *seruus*. Učenec naj ve tudi, da je Cicero pisal *aiio* in *Maiiam* z dvojnimi *i*. Če je tako, se tudi *i* povezuje kot soglasnik.

12. Zato naj se otrok nauči, kaj je posebna lastnost vsake črke, kaj je skupno vsem in kako so si med sabo sorodne. Naj se mu ne zdi čudno, da iz *scamnum* nastane *scabillum* ali iz *pinnus* (oster), sekira z dvema reziloma *bipennis*, da ne bo verjel napačni razlagi tistih, ki menijo, da je ta beseda nastala iz dveh *pennae* in zato trdijo, da se pri pticah krila imenujejo *pennae*.

13. Naj ne pozna samo tistih sprememb, ki nastopijo pri sklanjanju ali sestavljanju, kot *secat* – *secuit*, *cadit* – *excidit*, *calcat* – *exculcat* (saj tudi od *lavare* pride *lautus*, od tod spet *inlotus* in še tisoče drugih primerov bi se našlo), temveč tudi tiste, ki so se sčasoma spremenile celo v osnovni obliki. Kakor so namreč *Valesii* in *Fusii* postali *Valerii* in *Furii*, tako so se spremenili tudi *arbos*, *labos*, *vapos*, *clamos* in *lases*, *asa*. 14. In prav črka *s*, ki je bila iz teh besed izrinjena, je pri nekaterih nadomestila drugo črko: kajti včasih so govorili *mertare* in *pultare*¹², celo *fordeum* in *faedos*, tako da so *f* uporabljali namesto *p*ridiha¹³ kot najbližjo črko. Nasprotno Grki črko *f* izgovarjajo *p*ridihnjeno¹⁴, tako da Cicero v govoru Za Fundanija zasmehuje pričo, ki ne more izgovoriti prve črke imena *Fundanius*. 15. Tudi *b* smo včasih postavljali namesto drugih, nastali so *Burrus*, *Bruges* in *Balaenae*¹⁵. Ista črka je besedo *duellum* spremenila v *bellum*, tako da so si nekateri upali družino *Duelii* imenovati *Belii*. Naj omenimo še *stlocus* in *stlites*¹⁶? Naj pozabimo na svojevrstno sorodnost črke *t* s črko *d*? Zato ni čudno, da se na starejših zgradbah našega mesta in najslavnejših svetiščih bere *Alexanter* in *Cassantra*? Naj omenimo še izmenjavanje *o* in *u*, kot se je včasih pisalo *Hecoba*, *nutrix Culcidis* in *Pulixena*¹⁷, a se ga ni opazalo samo v grških besedah, saj poznamo *dederont* in *probaveront*¹⁸. Tako je iz imena Ὀδυσσεύς, ki so ga Ajolci spremenili v Ὀλυσσεύς, nastalo *Ulixes*. 17. Še kaj? Ali ni *e* včasih nadomestil *i*: *Menerva*, *leber*, *magester* in *Deiove Victore* namesto *Diovi Victori*? A zame je dovolj, da nakažem vsebino: ne poučujem, ampak samo opozarjam tiste, ki bodo poučevali. Potem bo treba biti pozoren na zloge, o njih bom nekaj malega povedal pri obravnavi pravopisa.

Nato se bo tisti, ki mu je namenjena naša razlaga, posvetil vprašanju, koliko je besednih vrst in katere so, čeprav o tem še zdaleč ni soglasja. 18.

¹² V Kvintilijanovem času sta bili uveljavljeni obliki *mersare* in *pulsare*.

¹³ T. j. namesto *h* na začetku besede (*hordeum*, *haedos*).

¹⁴ Namreč *p^h*.

¹⁵ Namesto *Pyrrhus*, *Phryges* in *phalaenae*.

¹⁶ Klasično *locus* in *lites*.

¹⁷ Namesto *Hecuba*, *nutrix Colchidis*, *Polixena*.

¹⁸ Klasično *dederunt* in *probaverunt*.

Stari, med njimi tudi Aristoteles in Teodektes, so namreč govorili samo o glagolih (*verba*), imenih (*nomina*) in veznikih (*convinciones*), gotovo zato, ker so menili, da je v glagolu moč jezika, v imenu njegova snov (ker je tisto, kar govorimo, nekaj drugega kot tisto, o čemer govorimo) in v veznikih povezava med njima; vem, da jih večina imenuje *coniunctiones*, toda po moje se σύνδεσμος ustrežneje prevaja s *convinctio*. 19. Filozofi, zlasti stoiki, so število polagoma povečali: najprej so veznikom dodali členke (*articuli*), nato predloge (*praepositiones*). Imenom so dodali občna imena (*appellativa*), nato zaimke (*pronomen*), nato z glagolom pomešani deležnik (*participium*), glagolom prislove (*adverbia*). Naš jezik ne potrebuje členkov, zato so porazdeljeni po drugih besednih vrstah¹⁹, a že naštetim se je pridružil medmet (*interiectio*). 20. Drugi so iz nič manj uglednih piscev prevzeli delitev na osem vrst, npr. Aristarh in v našem času Palajmon. Ti so občno ime (*vocabulum* ali *appellativum*) podvrgli imenu kakor njegovo podvrsto. Tisti, ki trdijo, da je *nomen* nekaj drugega kakor *vocabulum*, upoštevajo devet besednih vrst. In vendar so bili tudi taki, ki so ločili *vocabulum* in *appellatio*, tako da bi bilo *vocabulum* telo, ki ga lahko vidimo in se ga dotaknemo, npr. *domus*, *lectus*, medtem ko bi bila *appellatio* nekaj, ki bi mu manjkalo eno ali oboje, npr. *ventus*, *caelum*, *deus*, *virtus*. Dodajali so tudi 'pritrdilnico' (*asseveratio*), npr. *eheu*, in 'obravnavnico' (*tractio*), npr. *fasciatim*. 21. Vprašanje, ali naj se za προσηγορία uporablja izraz *vocabulum* ali *appellatio*, ni posebej važno, zato ga prepuščam vsakomur v lastno presojo.

22. Otroci naj znajo predvsem pregibati imena in glagole: drugače namreč ne morejo doumeti tistega, kar sledi. Na to pravzaprav sploh ne bi bilo treba opozarjati, ko ne bi večina učiteljev v častihlepni naglici začenjala s tistim, kar bi moralo priti na vrsto šele pozneje, in ne bi učencev v želji, da bi se ti čimprej izkazali v stvarih, ki naredijo večji vtis, s takšno bližnjico samo upočasnili. 23. A če se je učitelj dovolj naučil in če – tudi tega je velikokrat premalo – bo pripravljen učiti, česar se je naučil, se mu ne bo zdelo dovolj povedati, da so pri imenih trije spoli in naštetih tiste, ki so skupni dvema ali vsem trem²⁰. 24. Ne bom imel koga za posebej prizadevnega že zato, ker bo opozarjal na mešana imena, ki se jim pravi ἐπίκλινα, pri katerih se oba spola izražata z enim, ali imena, ki kljub ženski tvorbi zaznamujejo moške osebe ali kljub tvorbi srednjega spola ženske osebe, kot sta *Murena* ali *Glycerium*. Tisti prodorni in tankočutni učitelj bo preiskoval izvor imen: tista, ki so prednike naredila po zunanosti in postavi za Rufe in Longe²¹ (tukaj bo tudi nekaj manj jasnih primerov, kot *Sulla*, *Burrus*, *Galba*, *Plautus*, *Pansa*, *Scaurus*), tista, ki so jih naredili po okoliščinah rojs-

¹⁹ Ker latinščina ne pozna člena, so rimski slovníčarji izraz *articulus* uporabljali za različne vrste zaimkov, predvsem za kazalne.

²⁰ *nomina communia* in pridevniki z dvema ali eno obliko.

²¹ *rufus* 'rdečelas', *longus* 'dolg, visok (po postavi)'.

tva (sem bodo spadali *Agrippa*, *Opiter*, *Cordus* in *Postumus*) in po tistem, kar se je zgodilo po rojstvu, npr. *Vopiscus*. Iz čisto različnih razlogov so nastali *Cotta*, *Scipio*, *Laenas*, *Seranus*²². 26. Tudi narodnost, kraje in še veliko drugega boš našel med razlogi za imena. Pri sužnjih se doda še ena vrsta, namreč ime, ki so ga dobili po gospodarju, kot *Marcipores* in *Publipores*. Učitelj slovnice naj tudi vpraša, ali obstaja pri Grkih pomen nekakšnega šestega sklon ali pri nas sedmega. Kajti če rečem *hasta percussi*, ne uporabljam pravega ablativa ali, če bi to povedal po grško, dajalnika. 27. In kar zadeva glagole – kdo ima z njimi tako malo izkušenj, da ne bi poznal načinov (*genera*), naklonov (*qualitates*), oseb in števil? Saj to spada že v prvo leto pouka in na najnižjo stopnjo znanja. Gotovo bodo koga zmedle tiste besede, ki jih različni načini pregibanja ne zajamejo v celoti. Kajti pri nekaterih se morda ne ve natančno, ali so deležniki, glagoli ali občna imena, ker imajo na različnih mestih različen pomen, npr. *tectum* ali *sapiens*. 28. Nekateri glagoli so podobni občnim imenom, npr. *fraudator* in *nutritor*. In ali ne zahteva *itur in antiquam silvam*²³ posebne razlage? Kje je tukaj začetnik dejanja? Podobno je *fletur*. Drugače razumemo primere kot *panditur interea domus omnipotentis Olympi*²⁴, spet drugače npr. *totis usque adeo turbatur agris*²⁵. Obstaja tudi nekakšen tretji način, kot *urbs habitatur*, odtod tudi *campus curritur* in *mare navigatur*. 29. Tudi *pransus* in *potus* pomenita nekaj drugega, kakor bi kazala oblika. In kaj je s tistimi številnimi glagoli, ki ne izkazujejo popolnega pregibnega vzorca? Nekateri se celo spreminjajo, npr. *fero* v pretekliku, nekateri se uporabljajo samo v tretji osebi, npr. *licet*, *piget*, z nekaterimi se dogaja podobno kot s samostalniki, ki prehajajo v prislov? Kakor je namreč z *noctu* in *diu*, tako je tudi z *dictu* in *factu*; tudi to sta namreč deležniški obliki, a ne takšni, kakor *dicto* in *facto*.

V.

1. Odlike govora so torej tri: biti mora brez napak, jasen in govorniško opremljen – ker ustreznost, ki je v govoru najvažnejša, mnogi podrejšajo govorniški opremljenosti –, prav tako so tri napake, nasprotno zgoraj naštetim odlikam. Najprej bo učitelj obdelal pravila za govorjenje brez napak, to je prvi del slovnice. 2. Ta pravila se uveljavljajo v eni sami besedi ali

²² *Sulla* 'bedrač', *Burrus* 'rdečelasec', *Galba* 'trebušček', *Plautus* 'ploskonožec', *Pansa* 'širokonožec', *Scaurus* 'gležnjar', *Agrippa* 'rojen z nogami naprej', *Opiter* 'čigar oče je umrl, a ded je bil še živ', *Cordus* 'pozno rojen', *Postumus* 'rojen po očetovi smrti', *Vopiscus* 'preživeli dvojček', *Cotta* 'zamerljivec', *Scipio* 'palica', *Laenas* 'oblečen v plašč', *Seranus* 'sejalec'.

²³ Verg., En. 6. 179.

²⁴ Verg., En. 10, 1.

²⁵ Verg., Ecl. 1, 11.

v več besedah. Izraz *verba* ('besede') je treba tukaj razumeti splošno. Izraz *verbum* se da namreč razumeti na dva načina: v prvem pomenu zaznamuje vse, kar sestavlja jezik, kot pri Horaciju *verbaque provisam rem non invita sequentur*²⁶; drugi pomen zaznamuje eno izmed besednih vrst (*lego, scribo*). Nekateri so, da bi se izognili tej dvoumnosti, raje uporabljali izraze *vox, locutio, dictio*. 3. Posamezne besede so domače ali tuje, enostavne ali tvorjene, z osnovnim ali s prenesenim pomenom, ali del splošne rabe ali narejene na novo.

V eni besedi se večkrat skriva napaka kakor odlika: če za kaj tudi uporabimo ustrezno, lepo ali vzvišeno besedo, ta vendarle ne pride do izraza drugače kakor v sklenjenem zaporedju govora: hvala gre namreč besedam, ki se lepo ujemajo s stvarmi. 4. Omenili bi lahko kvečjemu blagozvočnost, ki se ji pravi *εὐφωνία*: izbor pri njej je takšen, da izmed dveh besed z enakim pomenom in enako izrazno močjo raje uporabiš tisto, ki lepše zveni.

5. Najprej ne sme biti nobenega odvratnega barbarizma ali solecizma. A tovrstne napake se včasih opravičuje, češ da so v splošni rabi, da jih je uporabil kakšen ugleden pisec, da so stare ali da je konec koncev nastopajo skupaj z odlikami (kajti velikokrat jih je težko ločiti od govorniških figur). Da se torej ne bi kdo zmotil pri takšnem kočljivem presojanju, mora dati učitelj slovnice temu razločevanju veliko poudarka; o tem bomo povedali več, ko bo treba obravnavati govorniške figure. 6. Dotlej naj velja napaka, ki se kaže v posamezni besedi, za barbarizem. Morda bi mi lahko kdo nasprotoval: kaj je tu vredno velikega dela, ki je bilo obljubljeno? Mar kdo ne ve, da prihaja do drugačnih barbarizmov v govorjenju in do drugačnih pri pisanju (ker se bo tisto, kar je narobe napisano, nujno tudi narobe izgovorilo, medtem ko tisto, kar narobe izgovoriš, ni vedno tudi pismena napaka)? Ali, da se napake prve vrste²⁷ kažejo pri dodajanju, odvzemanju, zamenjavi in premeni, medtem ko se napake druge vrste²⁸ kažejo pri deljenju, združevanju, pridihu ali naglaševanju. 7. Čeprav so to malenkosti, gre vendarle za pouk otrok in tukaj opozarjamo učitelje slovnice, kaj je njihova dolžnost. Če kdo izmed njih ne bo prav nič izobražen in če ni prišel nikoli dalj kot do preddverja te stroke, tako da se bo ustavil že pri tistem, kar je splošno razširjeno v manj zahtevnih navodilih za pouk, bodo veliko dodali tisti, ki so bolj izobraženi od njega: že celo to, da poznamo več vrst barbarizma. 8. Ena vrsta je barbarizem v 'narodnosti', se pravi, če kdo v latinski govor vrine afriško ali špansko besedo: npr. železni obroč, s katerim so okovana kolesa, se ponavadi imenuje *cantus* – vsaj Perzij uporablja to besedo, kakor da bi bila splošno sprejeta – ali kakor je Katul v bližini Pada odkril besedo *ploxenum* ali kakor je v Labienovem govoru (če ni avtor

²⁶ De arte poetica, 311.

²⁷ T. j. pismene.

²⁸ T. j. govorne.

v resnici Kornelij Gal) proti Polionu iz Galije vzeta beseda *casamo* (privrženec); kajti sardski izraz *mastruca* (ovčja koža) je Cicero uporabil²⁹ nalašč za to, da bi se norčeval iz njega. 9. Barbarizem druge vrste je v duševnem razpoloženju, kakor če za tistega, ki izreče kakšno grožnjo ali okrutno besedo, menimo, da govori barbarško. 10. Tretja vrsta barbarizma je takšna, da je primerov zanjo med ljudstvom nešteto, a primer si lahko naredi tudi vsak zase, če doda črko (ali zlog), jo odvzame ali uporabi namesto nje drugo ali jo postavi na napačno mesto. 11. Toda nekateri učitelji, ki se hočejo bahati s svojo izobrazbo, takšne primere jemljejo iz pesnikov in krivijo pisce, ki jih berejo. Toda otrok mora vedeti, ta se takšne stvari pesnikom oprostijo ali celo štejejo v dobro, in največ bo treba učiti tisto, kar je manj razširjeno. 12. Kajti Tinga Placentinus si je – če verjamemo Hortenzijevi graji – privoščil kar dva barbarizma v eni besedi, ko je rekel *precula* namesto *pergula*: zamenjavo, ko je namesto *g* uporabil *c*, in prestavitvijo, ko je *r* postavil pred predhodno črko. Enija, ki je naredil podobno napako celo dvakrat v *Mettioeo Fufetioeo*, se da braniti s pesniško svobodo. 13. Toda zamenjava se pojavlja tudi v prozi. Kajti Cicero pravi *Canopitarum exercitus*, čeprav sami prebivalci kraju pravijo *Canobos*, in mnogo piscev je uveljavilo obliko *Trasumennus* namesto *Tarsumennus*, čeprav vsebuje nova oblika zamenjavo. Podobni so drugi primeri: npr. čeprav bi moralo biti *adsentior*, je Sisenna uporabil *adsentio*, enako mnogi, ki so se ravnali po njem in po analogiji, a morda je pravilna druga oblika, saj se da tudi nasprotna stran braniti s splošnim soglasjem. 14. Toda tisti »bleščéči« učenjak bo videl ali odvzem v enem ali dodajanje v drugem primeru. Kaj naj povemo o besedah, ki so, če se uporabljajo samostojno, brez dvoma napačne, a jim v zvezi ne more nihče ničesar očitati? 15. Kajti *dua* in *tre* sta barbarizma različne vrste, toda *dua* in *tre* vsi govorijo prav do današnjih dni in tudi Mesala potrjuje, da sta obliki pravilni. 16. Morda bi se zdelo nesmiselno govoriti, da se barbarizem, ki je vendarle napaka ene same besede, lahko zagreši v številu ali spolu kakor solecizem: pri *scala* in *scopa* ter nasprotno *hordea* in *mulsa* se sicer res kaže odvzemanje ali dodajanje, vendar je napaka zgolj v tem, da je množinski samostalnik uporabljen edninsko in edninski množinsko. In tisti, ki reče *gladia*, se je zmotil v spolu. 17. Toda tudi o tem se mi zdi, da zadostuje samo opomba, da ne bi naredil vtisa, da vedi, ki je po krivdi nekaterih trmoglavcev že tako dovolj zapletena, še sam dodajam novo vprašanje.

Več tankočutnosti zahtevajo napake, do katerih prihaja v govorjenju, saj se primerov zanje ne da zapisati, razen če nastopijo v verzu, npr. delitev *Europai* in *Asiai*³⁰ oziroma tej nasprotna napaka, ki jo Grki imenujejo *συμ-αίρεσις* in *ἐπισυναλιφή*, medtem ko jo mi imenujemo zlitje (*complexio*),

²⁹ Pro Scauro, 20.

³⁰ Štirizložno branje, kot so ga pesniki stare dobe upoštevali v genetivu *a*-deklinacije.

npr. pri Publiju Varonu *tum te flagranti deiecum flumine Phaethon*³¹. 18. Kajti v prozi bi bilo treba ti črki izgovoriti kot samostojen zlog³². Poleg tega spadajo sem napake v dolžini, bodisi da se kratek zlog izgovori dolgo, npr. *Italiam fato profugus*³³ bodisi da se dolg zlog skrajša, npr. *unius ob noxam et furias*³⁴; tega se zunaj pesmi najbrž ne najde, a tudi v pesmi tega ni treba šteti za napako. 19. Toda samo z ušesom se za izslediti napake, do katerih prihaja v glasovih, čeprav se, denimo, kar zadeva pridih, lahko Rimljani vprašamo, ali ni napaka v pisavi, če je *h* črka in ne samo znamenje za pridih. 20. Stari so z njim zelo varčevali celo pri samoglasnikih, ko so govorili npr. *aedus* in *ircus*. Pozneje je bilo še dolgo v navadi, da niso pridihnjeno izgovarjali soglasnikov, kot npr. *Graccus, triumphus*. A za nekaj časa je nato izbruhnila pretirana raba, tako je še danes na nekaterih napisih ohranjeno *chorona, chenturio, praecho*. O tem govori znani Katulov epigram. 21. Od takrat do naših dni so se obdržali *vehementer, comprehendere in mihi*; kajti v starih knjigah starih piscev, zlasti v tragedijah, najdemo tudi *mehe* namesto *me*.

22. Še teže je obdelovati tonske različice (*tenores*; izvedel sem, da so jim stari pravili *tonores*, gotovo zato, ker so obliko izpeljali iz grškega izraza τόνος) ali naglase, ki jim Grki pravijo προσῳδίαι, ko se izmenjujeta akut in gravis, 23. npr. v *Cámillus*, če se z akutom naglasi prvi zlog, ali gravis in cirkumfleks, npr. v *Céthevus* (tudi tukaj je akut na prvem zlogu; tako se namreč spremeni srednji zlog), ali cirkumfleks namesto gravisa na drugem zlogu oblike *Appi*, kjer delajo ljudje dve napaki: najprej dva zloga združijo v enega, nato vse skupaj naglasijo s cirkumfleksom. 24. Toda to se pogosteje dogaja v grških imenih, npr. *Atreus*, ki so ga v mojih mladih letih nadvse učeni starci izgovarjali z akutom na prvem zlogu, tako da je bil na drugem nujno gravis; podobno v *Nerei* in *Terei*. Toliko o naglasih.

25. Pri vsem tem vem, da tudi nekateri učenjaki, celo nekateri učitelji slovnice učijo in v govoru upoštevajo pravilo, da se zaradi določene pomenske razlike določena beseda včasih naglasi z akutom na zadnjem zlogu, npr. v znanem *circum litora, circum piscosos scopulos*, 26. da se ne bi, če bi naglasili drugi zlog z gravisom, zdelo, da mislijo *circus*, ne 'okrog' (*circum*). Podobno *quale* kot vprašalnico izgovarjajo z gravisom na zadnjem zlogu, v primerjavi pa jo končajo z akutom. A to uveljavljajo skoraj samo pri prislovih in zaimkih, medtem ko pri ostalih besedah upoštevajo stari zakon. 27. Meni se zdi, da vpliva na spremembo to, da imamo na takšnih mestih besedne zveze. Kajti če rečem *circum litora*, izgovorim oboje kot eno in pri tem zanemarim mejo med njima, tako da je v besedi en sam akut; enako se

³¹ Verz je iz epa Argonavtika, ki ga je napisal pesnik Varo iz Ataksa (*Varro Atacinus*).

³² T. j. razzlogovati bi bilo treba *Pha-e-thon*

³³ Vergilij, En. 1, 6.

³⁴ Verg. En. 1, 41.

zgodbi v znanem *Troiae qui primus ab óris*³⁵. 28. Včasih nanese, da naglas spremenijo tudi metrična pravila: *pecudes pictaeque volúces*; kajti *voluces* bom bral z akutom na srednjem zlogu: po naravi je ta zlog sicer kratek, vendar je po stavi dolg, da ne bi naredil jamba, ki ga junaški verz ne sprejme. 29. Če stojijo te besede vsaka zase, ne odstopajo od pravil; a če bo zmagala splošna raba, bo stari jezikovni zakon pač ukinjen. Ta zakon je težje upoštevati pri Grkih, ker imajo več vrst jezika, ki jim pravijo *διάλεκτοι*, tako da je tisto, kar je v enem prav, v drugem včasih narobe. Pri nas je pravilo zelo kratko. 30. Kajti v vsaki besedi se akut nahaja na enem izmed treh zlogov, najsi so ti v besedi edini ali zadnji, in med njimi na predzadnjem ali predpredzadnjem. Izmed treh zlogov, o katerih govorim, bo srednji, če je dolg, akutiran ali cirkumfektiran, medtem ko bo imel kratek zlog na tem mestu vedno *gravis* in bo prestavil akut na zlog pred sabo, torej na predpredzadnji zlog. 31. Akut je v vsaki besedi, a nikoli več kot eden in nikoli ne na zadnjem zlogu, tako da je na dvozložnici vedno naglašen prvi. Poleg tega ni v eni besedi nikoli hkrati cirkumfleksa in akuta. Zatorej nobeden izmed njiju ne more stati na zadnjem zlogu latinske besede. Enozložnice bodo naglašene z akutom ali cirkumfleksom, da ne bi bila kakšna beseda brez akuta. 32. V glasovju se dogajajo tudi tisto, česar se v pisavi ne da predstaviti, namreč napake, ki jih delamo z usti in jezikom: različni primeri za *ἰωτακισμός*, *λαβδακισμός*, *ἰσχνότης*, *πλατεασμός*, kot jih imenujejo Grki, ki imajo pri izmišljanju imen več sreče, kot tudi *κοιλοστομία*, ko se sliši glas skoraj v ozadju ustne votline. 33. Je tudi nekaj posebnih glasov, ki se jih ne da opisati, po katerih večkrat prepoznavamo ljudstva. Potem ko smo odstranili vse napake, o katerih smo govorili zgoraj, bomo dobili tisto, kar se imenuje *ὀρθοέπεια*, to je pravilno izgovarjanje glasov, ki ga je lepo slišati; to je namreč pravi pomen grškega izraza.

34. Vse ostale napake so sestavljene iz več besed, to je solecizem. Resda se je žolčno razpravljalo celo o tem. Kajti tudi tisti, ki priznavajo, da se solecizem kaže v govorni zvezi, vendarle vztrajno trdijo, da gre za napako v besedi, ne v govorni zvezi, ker se jo da popraviti s spremembo ene same besede. 35. Če, recimo, kdo reče *amarae corticis* ali *medio cortice*, dela solecizem v spolu (ne grajam sicer nobenega od navedenih dveh primerov, ker sta oba Vergilijeva³⁶, a vzemimo, da je eden od njiju napačen), bo sprememba ene od besed v zvezi, v kateri se skriva napaka, znova naredila red v jeziku, tako da bi bilo ali *amari corticis* ali *media cortice*. Toda to je čisto navadno zavajanje: nobena od dveh besed sama zase namreč ni napačna, napaka je v zvezi, a to je že govor. 36. Več učenosti kaže vprašanje, ali se lahko solecizem kaže tudi v posameznih besedah, če npr. kdo pokliče k sebi eno osebo rekoč *venite* ali če takrat, ko odslovi več oseb, pravi *abi* ali

³⁵ Verg. En. 1, 1; misli zvezo *ab oris*.

³⁶ Ecl. 6, 62; Georg. 2, 74.

discede. Prav tako, kadar se odgovor ne ujema z vprašanjem, če npr. na vprašanje *quem video?* odvrneš *ego*. Marsikdo meni, da je enaka napaka lahko tudi v kretnji, če se eno nakaže z besedo in drugo z gibom glave ali roke. Temu mnenju se niti ne pridružujem niti ga ne zavračam docela. Priznavam namreč, da se to kaže v eni besedi, a ni nič drugače, kakor če bi obstajalo še nekaj, kar bi delovalo kot druga beseda, in na kar bi se tista izražena beseda nanašala; tako bi prišlo do solecizma v zvezi tistega, s čimer se izraža stvar in tistega, s čimer se izraža volja. 38. A da ne bi bil dlakocepski: naj velja, da je solecizem včasih v eni sami besedi, a nikoli ne samo v besedi. Glede tega, v koliko vrstah nastopa in kakšne so, ni pravega soglasja. Tisti, ki jim gre predvsem za popolnost, zagovarjajo štiridelno razdelitev, nič drugačno kot pri barbarizmu: dodajanje, npr. *nam enim, de sum, in Alexandriam*, odvzemanje npr. *ambulo viam, Aegypto venio, ne hoc fecit*, 39. zamenjava, kjer je pomešano zaporedje, npr. *quoque ego in enim hoc voluit, autem non habuit*: ali spada sem tudi stava *igitur* na začetku stavka, ni čisto jasno, ker vidim, da se v tem razhajajo najuglednejši pisci: pri enih je takšna stava še celo pogosta, medtem ko je pri drugih ni najti nikjer. 40. Nekateri te tri vrste ločujejo od solecizma in imenujejo napako v dodajanju *πλεονασμός*, napako v odvzemanju *ἔλλειψις* in v obratu *ἀναστροφή*; če štejemo to zadnjo za vrsto solecizma, se da enako reči tudi za *ὑπερβατόν*. 41. Zamenjava je nesporno napaka, pri kateri se kaj postavi namesto česa drugega. Na to naletimo pri vseh besednih vrstah, najpogosteje pri glagolu, ker ima ta največ oblikovnih lastnosti, zato prihaja do solecizma v načinu, času, osebi, naklonu, najsi ga imenujemo *status* ali *qualitas*, najsi jih je šest ali, kot menijo drugi, osem (kajti oblikovnih napak bo toliko, na kolikor vrst je razdeljena vsaka izmed naštetih lastnosti). 42. Poleg tega prihaja do napak v številu: tukaj imamo Rimljani samo ednino in množino, medtem ko imajo Grki tudi *δ्वικόν*. Sicer so tudi pri nas nekateri dodajali kot dvojino *scripsere* in *legere*, a ta oblika je nastala samo, da bi se izognili hrapavi različici, kot se tudi pri starih piscih namesto *male mereris* najde *male merere*; zato bi obstajalo tisto, čemur pravijo dvojina, samo v tovrstnih oblikah, medtem ko jo pri Grkih najdemo tako v skoraj celi glagolski ureditvi kakor tudi pri imenih, čeprav je takšna raba vendarle precej redka. 43. Pri nas ni tega opaziti pri nobenem piscu, prav nasprotno: *devenere locos*³⁷, *conticuere omnes*³⁸, *consedere duces*³⁹ nam jasno kažejo, da se nobena izmed teh glagolskih oblik ne nanaša na dve osebi. Tudi *dixere* – čeprav Antonij Ruf to navaja kot nasprotni primer – bo glasnik rekel tudi o več zagovornikih. 44. Naj navedem še kaj? Mar ne piše Livij takoj na začetku 1.

³⁷ Verg. En. 1, 365.

³⁸ Verg. En. 2, 1.

³⁹ Ovidij Met. 13, 1.

knjige *tenuere arcem Sabini* in nato *in adversum Romani subiere*?⁴⁰ A po kom naj se ravnam, če ne po Tuliju? Ta v delu Orator pravi: »Ne grajam oblike *scripsere*, a bolj pristno se mi zdi *scripserunt*.« 45. Podobno lahko nastane solecizem pri občnih in lastnih imenih v spolu, številu in še posebej v sklonu, kar koli izmed tega bo pač kje nastopilo namesto česa drugega. V to skupino uvrščamo tudi napake v primerniku in presežniku ter tiste, pri katerih se patronimni pridevnik uporabi namesto svojilnega sklona ali obratno. 46. Najbrž bo kdo imel za solecizem tudi napako v količini, npr. *magnum peculiolum*, ker se v tem primeru uporablja pomanjševalnica namesto navadnega imena. Sam ne vem, ali ne bi temu raje rekel 'neprimerna raba': neustrezen je namreč pomen, medtem ko pri solecizmu napaka ni v pomenu, ampak v zvezi. 47. Pri deležniku se delajo napake v spolu in sklonu kakor pri imenu, v času kakor pri glagolu in v številu kakor pri obeh besednih vrstah. Tudi zaimek ima spol, število in sklon, pri vsem tem lahko seveda pride do napake. 48. Solecizmov je veliko zlasti pri besednih vrstah, a pri pouku takšna splošna razlaga ne zadostuje: potem bo otrok mislil, da se pojavi napaka šele takrat, ko se ena besedna vrsta uporabi namesto druge, npr. glagol namesto imena, prislov namesto zaimka ipd. 49. Obstajajo namreč tako imenovane sorodne besede, se pravi besede istega rodu, pri katerih bo tisti, ki bo uporabil napačno vrsto, naredil prav tako hudo napako, kakor če bi zamešal rod: 50. *an* in *aut* sta oba veznika, a vseeno ne smeš vprašati *hic aut ille sit*, *ne* in *non* sta oba prislova, a kdor bo namesto *ne feceris* rekel *non feceris*, bo naredil enako napako, ker eno izraža zanikanje, medtem ko drugo izraža prepoved. Dodaten primer bi bila krajevna prislova *intro* in *intus*, kajti *eo intus* in *intro sum* sta solecizma. 51. Enake bodo napake pri različnih vrstah zaimkov, medmetov in predlogov. Solecizem v govoru je tudi, če se povezava uporabi tako, da ne ustreza predhodnemu in tistemu, kar v stavku sledi. 52. Včasih je kaj videti kot solecizem, a pravzaprav ni moč reči, da je napačno, npr. *tragoedia Thyestes* ali *ludi Floralia ac Megalensia*. Vendar je takšna raba sčasoma odmrta, čeprav stari niso nikoli govorili drugače. Potemtakem se bodo takšne posebnosti imenovala figure (*schemata*), saj so pogostejše pri pesnikih, a so dovoljene tudi govornikom. 53. Toda prava figura bo imela skoraj vedno poseben smisel, kakor bomo razložili na malo prej napovedanem mestu. A tudi tisto, čemur tukaj pravimo figura, ne bo nič manj veljalo za solecizem, če se bo komu pripetilo nehote. 54. V isto vrsto spadajo (vendar niso figure), kot sem povedal zgoraj, ženska imena za moške osebe in imena srednjega spola za ženske osebe⁴¹. Toliko o solecizmu. Nismo se namreč namenili pisati slovnico, a ker je ta snov prišla na vrsto, nismo hoteli iti mimo nje, ne da bi ji izkazali čast.

⁴⁰ Livij 1, 12, 1.

⁴¹ Namreč 1, 4, 24.

55. Nadalje so, če se držim ustaljenega reda, besede latinske ali tuje. Tuje so spet prišle takorekoč od vseh ljudstev, podobno kot ljudje in običaji. 56. Ne bom govoril o etruščanskih, sabinskih, tudi ne o prenestinskih (Lucilij namreč napada Vetija, češ da uporablja njihov jezik, podobno kot Polio pri Liviju graja padovanščino); raje bom imel vse italske besede za latinske. 57. Zelo veliko se je uveljavilo galskih besed, npr. *raeda* in *petorritum*, in kljub vsemu eno uporablja Cicero in drugo Horacij⁴². Besedo *map-pa*, ki se uporablja tudi v cirkusu, si lastijo Punci; za besedo *gurdus*, ki se v ljudstvu uporablja v pomenu 'neumen', sem slišal, da izvira iz Hispanije. 58. Toda ta moja delitev zadeva predvsem grščino. Latinščina namreč izvira večidel od tam, uporabljamo pa tudi besede, za katere priznavamo, da so grške, če nimamo svojih, kakor si tudi oni velikokrat kaj izposodijo od nas.

Tu nastopi vprašanje, ali je treba tuje besede pregibati enako kot naše. 59. Če naletiš na kakšnega slovničarja, ki ima rad stare pisce, bo trdil, da se ne sme nič spreminjati iz latinskega načina pregibanja: mi da imamo ablativ, zato ne bi bilo lepo, če bi uporabljali en svoj sklon in pet grških. 60. Gotovo bo hvalil tiste junake, ki so si prizadevali narediti latinščino močnejšo in niso priznavali, da ji manjka tujega. Zato so izgovarjali *Castorem* z dolgim srednjim zlogom⁴³, ker je tako pri vseh naših imenih, ki se jim prvi sklon konča enako kot v *Castor*, ter vztrajali pri tem, da se po zgledu *Palaemo* in *Telamo* reče tudi *Plato* (tako ga namreč imenuje celo Cicero), ker niso našli nobenega latinskega imena na *-on*. 61. Tudi niso pustili, da bi se grška imena moškega spola kar tako končevala na *-as*, tako da bremo pri Celiju *Pelia cincinnatus*, pri Mesali *bene fecit Euthia* in pri Ciceronu *Hermagora*⁴⁴; zato ni čudno, da pravi večina starih piscev *Aenea* in *Anchisa*. 62. Kajti če bi bili enaki kot *Maecenas*, *Sufenas* in *Asprenas*, se v rodilniku ne bi končali na *-e*, ampak na *-tis*. Iz enakega razloga so v *Olympus* in *tyrannus* postavljali akut na srednji zlog, ker v našem jeziku kratek zlog ne more nositi akuta, če mu sledita dva dolga. 63. Tako je nastal rodilnik *Ulixi* in *Achilli* ter nešteto drugega. Dandanes so mlajši slovničarji vpeljali pravilo, da se grška imena raje sklanjajo po grško, a tudi tega se ne da vedno držati. Po mojem je treba upoštevati latinsko pregibanje, dokler dopušča čut za dostojnost. Gotovo ne bi rekel *Calypsonem* kakor *Iunonem*, čeprav tako sklanja Cezar po zgledu starih; toda jezikovna raba je bila močnejša od piščevega ugleda. 64. Kdor bo v ostalih primerih, ko bi se dalo brez pretiravanja

⁴² *raeda* (kočija) Cicero v Pro Milone 10, 28; *petorritum* (štirikolesni keltski voz) Horacij v Sat. 1, 6, 104 in Ep. 2, 1, 192.

⁴³ T. j. naglaševali so *Castórem*.

⁴⁴ M. Celij Ruf, Fr. 30; Mesala, Fr. 27:3, 194 Malc.; v ohranjenih rokopisih Ciceronovih del imenovalniške oblike *Hermagora* (brez *-s*) ni najti.

povedati na oba načina, raje uporabil grški način izražanja, sicer ne bo govoril latinsko, vendar ga ne bomo grajali.

65. Nesestavljene besede so sestavljene iz prvega sklona, to je iz svoje naravne oblike. Sestavljene se ali povezujejo s predlogi, npr. *innocens* (če se le ne tepeta med sabo, kot v *inperterritus*; drugod sta lahko dve hkrati, npr. *recompositus*, *reconditus* in – pri Ciceronu – *subabsurdum*) ali so nekako zrasle iz dveh teles, npr. *maleficus*. 66. Sestavljenke iz treh besed v latinščini po mojem niso dovoljene, čeprav Cicero pravi *capis* iz *cape*, *si vis*, in nekateri skušajo dokazati, da so *Lupercalia* tri samostojne besede: *luere per caprum*. 67. Za *Solitaurilia* je splošno sprejeta razlaga iz *Suovetaurilia*, takšno je žrtvovanje tudi v resnici, kot je še pri Homerju⁴⁵. A v teh primerih ne gre toliko za združevanje treh besed kolikor za združevanje delov treh besed. Poleg tega zveni tisto, kar je Pakuvij naredil iz predloga in dveh samostojnih besed, nekam okorno: *Nerei repándirostrum incúrvicervicúm pecus*⁴⁶. 68. Sestavljenke so ali iz dveh latinskih besed, npr. *superfui*, *subterfugi* (čeprav bi se dalo vprašati, ali sta res sestavljeni iz dveh celih besed), ali iz cele in okrnjene, npr. *malevolus*, ali iz okrnjene in cele, npr. *noctivagus*, ali iz dveh okrnjenih, npr. *pedisecus*, ali iz naše in tuje, npr. *biclinium*, ali obratno, npr. *epitogium* in *Anticato*, tu in tam lahko iz dveh tujih, npr. *epiraedium*: čeprav je *epi* grški predlog in *raeda* galska beseda (vendar sestavljenke ne uporabljajo ne Grki ne Galci), so Rimljani naredili svojo besedo iz dveh tujih. 69. Pogosto takšna povezava okrne tudi predloge, odtod *abstulit aufugit amisit*, čeprav je sam predlog *ab*, in *coit*, čeprav je predlog *cum*. Tako tudi *ignavi*, *erepublica* ipd. 70. A to vse skupaj lepše pristaja Grkom, mi smo v tem manj spretni. Mislim, da to ni v naravi našega jezika, in da smo pač naklonjeni tujemu. Zato po eni strani občudujemo besedo *κυρταύχην*, a se ob besedi *incurvicervicum* komaj ubranimo smeha.

71. Besede so rabljene v pravem pomenu, kadar zaznamujejo tisto, kar so poimenovala najprej, v prenesenem pomenu, ko imajo po naravi en pomen in na določenem mestu drugega. Običajne besede uporabljamo razmeroma varno, medtem ko tvorimo nove z določeno mero tveganja. Kajti če se jih sprejme v splošno rabo, govor zaradi njih ne žanje kaj dosti večje pohvale, a če se jih zavrne, lahko končajo celo v šalah. 72. In vendar se spleča poskusiti: kot pravi Cicero⁴⁷, se tudi besede, ki sprva zvenijo trdo, s pogosto rabo omehčajo. Toda nikakor si ne smemo dovoliti onomatopojije. Kdo bi nas prenašal, če bi si upali narediti kaj podobnega tistima upravičeno slavnima *λίγξε βιός* in *σίζεν όφθαλμός*⁴⁸? Še *balare* ('blejati')

⁴⁵ V Odiseji 11, 131 je opisano žrtvovanje prašiča (*sus*), ovce (*ovis*) in bika (*taurus*).

⁴⁶ Fr. 408 Trag. Rom. fr. Ribbeck.

⁴⁷ De nat. deor. 1, 34, 95.

⁴⁸ Il. 4, 125, Od. 9, 394.

in *hinnire* ('hrzati') si ne bi upali brez strahu reči, ko teh besed ne bi varovala sodba starih piscev.

VI.

1. Tisti, ki govorijo, morajo paziti na ene stvari in tisti, ki pišejo, na druge. Govor je sestavljen iz notranje ureditve, starosti, ugleda in navade. Notranjo ureditev zagotavlja zlasti analogija, včasih tudi etimologija. Stare besede so včasih priporočljive, ker so nekako veličastne in si zaslužijo, kot bi lahko rekel, versko vdanost. 2. Ugled dobimo navadno pri govornikih in zgodovinarjih. Pesnikom je namreč v opravičilo metrična prisila, razen če kdaj izbirajo med dvema možnostma, ki ju verzni ritem dopušča obe, kot so *imo de stirpe recisum, aëriæ quo congersere palumbes, silice in nuda*⁴⁹ ipd. V govorništvu velja sodba najboljših mož prav toliko kot pravila notranje ureditve, konec koncev nam je celo napaka v čast, če sledimo velikim voditeljem. 3. Toda pri govorjenju je najzanesljivejša voditeljica splošna raba: jezik moramo uporabljati kot denar, ki je splošno sprejetega kova. Vendar zahteva vsaka stvar pozorno presojo, zlasti analogija, ki so jo tisti, ki so jo skušali kar najbolj dobesedno prevesti iz grščine, imenovali 'sorazmerje' (*proportio*). 4. Njen učinek je takšen, da kakšno nejasno lastnost poveže s kakšno jasno lastnostjo, ki ni vprašljiva, in tako nejasne značilnosti potrdi s pomočjo jasnih. To se doseže na dva načina: prvič s primerjavo podobnosti, predvsem v zadnjem zlogu – zato za enozložnice pravimo, da takšno razmerje pri njih ni možno – in drugič s pomanjševalnicami.

5. Primerjanje je pri imenih usmerjeno v spol ali sklanjatev: spol, če npr. skušamo na vprašanje, ali je *funis* moškega ali ženskega spola, odgovoriti s pomočjo podobnega *panis*; sklanjatev, če takrat, ko ni jasno, ali se reče *hac domu* ali *hac domo* in ali se reče *domuum* ali *domorum*, za primerjavo vzamemo podobna *anus* in *manus*. 6. Pomanjševalnica razkrije samo spol, npr. – če uporabim kar isti primer – nam pomanjševalnica *funiculus* dokaže, da je *funis* moškega spola.

7. Podoben način primerjave je tudi pri glagolih, npr. če kdo po zglodu starih piscev izgovarja *fervere* s kratkim srednjim zlogom, se mu očita, da govori narobe: pri vseh glagolih, ki se v povednem naklonu končajo na *-eo*⁵⁰, je v primeru, da vsebuje nedoločnik v srednjem zlogu *-e*, ta glas *-e*-dolg: *prandeo, pendeo, spondeo; prandere, pendere, spondere*. 8. Po drugi strani imajo glagoli na sam *-o*, če se jim nedoločnik konča na enak glas⁵¹, to obliko na kratki *e*: *lego, dico, curro; legere, dicere, currere* kljub nasprotnemu

⁴⁹ Verg. En. 12, 208; Ekl. 3, 69; Ekl. 1, 15.

⁵⁰ Namreč v prvi osebi ednine aktiva; to so glagoli 2. konjugacije.

⁵¹ T. j. če imajo infinitiv na *-re*. Tukaj misli glagole 3. konjugacije.

primeru pri Luciliju: *fervit aqua et fervet: fervit nunc, fervet ad annum*⁵². 9. A naj nam ta veliki učenjak ne zameri, da bomo rekli naslednje: če misli, da je *fervit* tako kot *currit* in *legit*, bo rekel tudi *fervo* kakor *lego* in *curro*, a tega nismo še nikoli slišali. »A ta primerjava je napačna; *fervit* je tako kot *servit*.« Če se ravnamo po tem sorazmerju, bi bilo treba reči *fervire* kakor *servire*.

10. Včasih se da na podlagi odvisnih oblik odkriti tudi osnovno: spomnim se, kako sem postavil na laž tiste, ki so me grajali, ker sem uporabljal glagolsko obliko *pepigi*. Priznavali so, da so tako govorili tudi zelo ugledni pisci, a trdili so, da jezikovna ureditev tega ne dovoljuje, češ da zahteva osnovna oblika *paciscor*, ker je trpna, obliko *pactus sum*. 11. Mi smo obliko *pepigi* poleg sklicevanja na govornike in zgodovinarje branili tudi z analogijo. Kajti ko smo v Zakonih dvanajstih tabel brali *ni ita pagunt*, smo ugotovili, da je to podobno obliki *cadunt*; zato bi bila osnovna oblika, četudi je medtem zastarela in izginila iz rabe, *pago* kakor *cado*; nesporen sklep je bil, da govorimo *pepigi* kakor *cecidi*.

12. Toda zavedati se moramo, da se načela analogije ne da upoštevati v vseh oblikah, saj včasih nasprotuje celo samo sebi. Seveda skušajo učenjaki nekatere primere zagovarjati, npr. če se ugotovi, kako zelo se v odvisnih sklonih obeh števil razlikujeta *lepus* in *lupus*, čeprav imata podobno osnovno obliko, odgovarjajo, da nista enaka, ker je *lepus ἐπίλοιπον*, medtem ko je *lupus* moškega spola – ne glede na to, da Varo v knjigi o začetkih Rima uporablja izraz *lupus femina* po zgledu Enija in Fabija Piktorja. 13. Isti učenjaki bodo na vprašanje, zakaj se od *aper* rodilnik *apri* in od *pater* rodilnik *patris*, odgovorili, da je *aper* osnovno ime, medtem ko se *pater* nanaša na nekaj drugega. In ker naj bi bili obe besedi izpeljani iz grških, se spet zatečejo k temu načelu, tako da naj bi iz *πατρός* nastalo *patris* in iz *κάπρου* *apri*. 14. Kako se bodo ti učenjaki izognili ugotovitvi, da se imena ženskega spola, ki imajo imenovalnik ednine na *-us*, v rodilniku nikoli ne končajo na *-ris*, a da imamo kljub temu *Venus*, *Veneris*? In kako ugotovitvi, da imajo imena na *-es* v rodilniku sicer različne končnice, vendar nikoli *-ris*, a da je treba od *Ceres* vseeno reči *Cereris*?

15. Naj navedemo še kaj primerov? Da imajo včasih imena povsem enako osnovno obliko, a se pregibajo različno? Iz *Alba* nastane *Albani* in *Albenses*, iz *volu* nastane *volui* in *volavi*. Dejstvo, da glagoli, ki se v prvi osebi končajo na *-o*, tvorijo preteklik različno, priznava celo sama analogija, ko se vendar dela *cado* – *cecidi*, *spondeo* – *spopondi*, *pingo* – *pinxi*, *lego* – *legi*, *pono* – *posui*, *frango* – *fregi*, *laudo* – *laudavi*. 16. Kajti ko so bili ustvarjeni ljudje, se ni analogija spustila z neba in jim dala pravil za govorjenje, temveč so jo odkrili, potem ko so že govorili, in so v jeziku opazili, kaj se kako konča. Zatorej analogija ne temelji na ugotavljanju razmerja, ampak na primeru,

⁵² 357 (Marx).

in ne obstaja zakon jezika, ampak samo pravilo, tako da tudi analogije ni naredilo nič drugega kakor govorna raba. 17. Toda nekateri še vedno z naravnost nezanosno pretirano skrbnostjo vztrajajo pri analogiji, tako da govorijo *audaciter* in ne *audacter*, čeprav se vsi govorniki držijo druge oblike, podobno *emicavit* namesto *emicuit* in *conire* namesto *coire*. Naj jim bo dovoljeno govoriti *audivisse*, *scivisse*, *tribunale* in *faciliter*; pustimo jim tudi *frugalis* namesto *frugi*: kako naj bi sicer nastalo *frugalitas*? 18. Naj dokazujejo tudi, da je v *centum milia hominum* in *fidem deum* dvojni solecizem, če spreminjajo tako sklon kot število. Tega namreč nismo vedeli in se nismo ravnali po govorni rabi in čutu za primernost, podobno kot v številnih primerih, ki jih Mark Tulij – božansko, kot vedno – obravnava v delu Orator⁵³. 19. A tudi Avgust v pismih Gaju Cezarju tega popravlja, ker je raje govoril *calidum* kot *caldum*, ne zato, ker to ne bi bilo latinsko, ampak zato, ker je neslano in, kot je sam povedal z grškim izrazom, περιεργον.

20. In vendar marsikdo meni, da zadeva ὀρθοπέπεια samo takšne stvari! Saj ne, da bi jo hotel zanemarjati – kaj je bolj nujno kakor pravilno govorjenje? Nasprotno, menim, da jo je treba ohranjati, dokler se le da, in se upirati tistim, ki bi jo radi spremenili. Toda vztrajanje pri izginulih oblikah, ki so bile že zdavnaj opuščene, ni nič drugega kot ošabnost in lahkomiselna bahaška malenkostnost. 21. Je mar visoka izobrazba to, da kdo izgovarja pozdrav brez pridiha in z dolgim drugim zlogom⁵⁴ in da namesto ustaljene oblike govori *calefacere* in *conservavisse*? Dodal bo še *face*, *dice* in podobno. Saj pot pelje v pravo smer – nihče ne pravi, da ne. 22. A zraven nje je še ena pot, udobnejša in bolj shojena. Nobena stvar mi ne gre tako na živce kakor to, da si dovoljujejo po primerjavi z odvisnimi skloni spreminjati osnovno obliko, namesto da bi jo pustili pri miru, npr. da pri *ebur* in *robur*, torej pri oblikah, ki so ju govorili in pisali najuglednejši pisci, spreminjajo samoglasnik v drugem zlogu v *o*, češ da je roditeljski *roboris* in *eboris* in da *sulphur* in *guttur* v roditeljski ohranjata *u*. Zato sta postala naenkrat sporna tudi *iecur* in *femur*. 23. To je enaka samovolja, kakor če bi pri *sulphuri* in *gutturi* v roditeljski srednji samoglasnik spremnili v *o*, češ da se reče *eboris* in *roboris*. Takšen je Antonij Gnifo⁵⁵: priznava sicer, da se reče *robur* in *ebur*, še celo *marmur*, vendar bi rad imel iz tega *ebura*, *robura* in *marmura*. 24. Če bi ti ljudje upoštevali sorodnost črk, bi vedeli, da iz *robur* nastane *roboris*, prav kot dobimo iz *miles* in *limes* roditeljski *militis* in *limitis* ter iz *iudex* in *vindex* roditeljski *iudicis* in *vindicis* poleg tistega, kar sem navedel že zgoraj⁵⁶.

25. In kaj bodo storili z besedami, ki imajo, kot rečeno, podobno osnovno obliko, toda zelo različno tvorbo v odvisnih sklonih? Takšni so *virgo*

⁵³ Or. 155.

⁵⁴ Namreč *avere*.

⁵⁵ Gramm. Rom. fr. 4 p. 100 Fun.

⁵⁶ 4, 16-17.

– *Iuno, fusus – lusus, cuspis – puppis* in nešteto drugih. Zgodi se tudi, da nekatera imena ne poznajo množine in druga nasprotno ne ednine; nekaterim manjkajo skloni, nekatera so v odvisnih sklonih čisto drugačna kot v osnovni obliki, npr. *Iuppiter*. 26. Podobno se lahko zgodi pri glagolih, npr. *fero*, ki nima perfekta⁵⁷ in oblik, ki sledijo. Ni posebej važno, ali oblik sploh ni ali so preokorne. Kajti kakšen bi bil rodilnik besede *progenies* in kakšno množino bo imela beseda *spes*? Kako bi lahko *quire* in *urgere* prešla v pasivni perfekt ali v particip?

27. Kaj bi govoril o drugih vprašanih, če naj bi bilo negotovo celo, ali se iz *senatus* naredi rodilnik *senatus* ali *senati*? Zato se mi zdi kar posrečeno reklo, da je ‘govoriti latinsko’ čisto nekaj drugega kakor ‘govoriti slovničarsko’. A o analogiji smo povedali že preveč.

28. Etimologija, ki raziskuje izvor besed, se pri Ciceronu imenuje *notatio*, ker se pri Aristotelu⁵⁸ kot ime zanjo dobi *σύμβολον*, to je *nota*. Dobesednega prevoda *veriloquium* se je ustrašil že Cicero, ki ga je predlagal.⁵⁹ Nekateri imajo pred očmi bolj pomen in jo imenujejo *originatio*. 29. Nujno jo je treba uporabiti, ko je treba razložiti stvar, o kateri se sprašujemo, npr. ko hoče Mark Celij dokazati, da je *homo frugi*, a ne, ker bi bil zmeren in vzdržan – tega se še zlagati ne bi mogel –, ampak ker je ‘mnogim koristen’, torej *fructuosus*, in odtod je izpeljan izraz *frugalitas*. Potemtakem je treba etimologijo uvrstiti med sredstva za definiranje. 30. Včasih skuša etimologija tudi ločiti barbarizem od pravilne rabe., npr. ko je treba ugotoviti, ali se Sicilija imenuje *Triquetra* ali *Triquedra*, ali se reče *meridies* ali *medidies*; podobno tudi pri drugih besedah, ki se podrejajo govorni rabi. 31. Predpostavlja veliko učenosti, bodisi da razpravljamo o besedah grškega izvora – zelo veliko jih je –, zlasti o tistih, ki se pregibajo po pravilih ajolščine (tej je naš jezik najbližji), bodisi da raziskujemo imena ljudi, krajev in ljudstev iz starih zgodb, ki jih poznamo: odkod izvirajo Bruti, Publikole, Pitiki? Zakaj se reče Lacij, Italija in Beneventum? Iz kakšenega razloga so imenovali Kapirol, grič Kvirinal in Argiletum?

32. Tisto, s čimer se trudijo najbolj vneti, že ni več toliko vredno. Ti si prizadevajo besede, ki so se nekaj malega spremenile, na vse mogoče različne načine pripeljati do resničnega pomena: krajšajo jih, raztegujejo, jim kaj dodajo ali odvzamejo, predstavljajo črke in zloge. Tako se s svojim povečenim umom spuščajo tudi v prav odvratne igrice. Tako naj bi bil *consul* od *consulere* ali od *iudicare*: tudi temu so stari namreč rekli *consulere*, zato se je do danes ohranilo *rogat boni consulas*, t. j. *bonum iudices*. 33. Senat je dobil ime po starosti, kajti senatorji so tudi očetje. Tudi *rex rector* in še veliko drugega ni sporno; razlaga za *tegula*, *regula* ipd. se mi zdi sprejemljiva. Naj

⁵⁷ Namreč iz osnove *fer-*.

⁵⁸ De interpret. c.2.

⁵⁹ Top. 8, 35.

bo *classis* od *calare*, *lepus* od *levipes* in *vulpes* od *volipes*. 34. Bomo pustili, da se kaj izpeljuje tudi iz nasprotja, npr. *lucus*, ker je zaradi sence temačen in se premalo sveti; *ludus*, ker ima najmanj skupnega z *lusus*; *Ditis*, ker je najmanj bogat? Naj velja tudi, da človeka imenujemo *homo*, ker je rojen iz zemlje (*humus*) – kot da ne bi imela vsa živa bitja istega izvora ali kot da bi prvi ljudje prej iznašli ime za zemljo kakor zase – in da je *verba* iz *aëra verberare*? 35. Pojdimo še naprej: prišli bomo tako daleč, da bomo verjeli, da je *stella* iz *luminis stilla*. Imenovati slavnega avtorja te etimologije na mestu, ki vsebuje grajo, bi bilo brezobzirno. 36. Toda tisti, ki so takšne dosežke zbrali v knjigah, so se vanje takorekoč podpisali sami. Denimo Gavius⁶⁰ je naredil vtis pravega genija, ko je razlagal, da pride *caelibes* od *caelites*, ker samcev ne teži najhujše breme, in je to podkrepil še z dokazom iz grščine: zagotavlja namreč, da se iz enakega razloga reče ἡτθαιοι. Tudi Modest ni od njega nič manj iznajdljiv; pravi, da se samci imenujejo *caelibes* zato, ker je Saturn odrezal spolovilo Bogu Nebu (*Caelum*); Aelius trdi, da se *pituita* reče zato, ker *petit vitam*⁶¹. 37. A komu lahko v času po Varonu sploh kaj očitamo? Varo je hotel Cicerona (njemu namreč piše) prepričati, da se *ager* tako reče zato, ker se na njem kaj dela (*agitur*) in *graguli*, ker letijo v jatah; ko je vendar jasno, da je prva beseda iz grščine in druga iz oglašanja ptic. 38. A to si je prizadeval tako zaviti zato, da bi se lahko *merula* imenovala nekako *mera volans*, ker leta sama. Nekateri si niso obotavljali podvreči etimologiji vzrok za vsako besedo, češ da so ene od zunanosti, kot sem že povedal, npr. *Longus* in *Rufus*, po zvoku, npr. *stertere*, *murmurare*, tretje da so izpeljane, npr. *velox* iz *velocitas*, in še veliko podobnih sestavljenk. Vse te besede prav gotovo izvirajo od nekod, a etimologije prav nič ne pogrešajo; etimologija se pri tem opravi⁶² uporablja samo v dvomljivih primerih.

39. Za besede, ki jih vzamemo pri starejših piscih, ne velja samo, da imajo vplivne zagovornike, ampak tudi, da naredijo govor nekako veličasten in privlačen; kajti starost jim daje ugled in, ker so bile nekaj časa opuščene, uživajo podobno pozornost, kakor če bi bile nove. 40. Le da je treba paziti, da jih ni preveč in da ne izstopajo, saj ni nič bolj zoprnega kakor prisiljeno govorjenje. Prav tako ne smejo biti pobrane iz najstarejših, pozabljenih časov, kakor so *topper*, *antegerio*, *exanclare*, *prosapia* in pesmi Salijcev, ki jih še svečeniki komaj razumejo. 41. Seveda te pesmi brani spreminjati vera, uporabljati jih je treba posvečene, kakor so. Toda govor, pri katerem je najvažnejša jasnost – ali ne bo zgrešen, če bo potreboval prevajalca? Kakor so torej med novimi besedami najboljše najstarejše, tako so med starimi najboljše najmlajše.

⁶⁰ Gavius Bassus je napisal delo *De origine verborum et vocabulorum*. Grško ἡτθαιοι je podobno besedi θειοί.

⁶¹ T. j. 'streže po življenju': *pituita* 'sluz, nahod'.

⁶² T. j. v slovnici.

42. Podobno načelo velja za avtoriteto. Čeprav bi se namreč zdelo, da se tisti, ki uporablja besede, izpričane pri najuglednejših piscih, ne more zmotiti, je zelo važno ne samo, kaj so rekli, ampak tudi, kaj so s tem dosegli. Nihče od nas ne bi prenesel besed *tuburchinabundus* in *lurchinabundus*, čeprav izvirajo od Katona, tudi ne *hos lodices*, čeprav ugaja Polionu, prav tako ne *gladiola*, najsi je tako rekel tudi Mesala, še manj *parricidatum*, kar se zdi pri Celiju komaj še znosno; tudi Calvus ne bi s *colli* pri meni dosegel ničesar. Tega ti pisci dandanes še sami ne bi več rekli.

43. Ostaja nam torej še govorna raba (*consuetudo*); kajti smešno bi bilo, če bi imeli jezik, ki so ga ljudje govorili, raje kakor jezik, ki ga ljudje govorijo zdaj. In kaj je konec koncev stari jezik drugega kakor stara govorna raba? Toda tudi tukaj ne gre brez razsodnosti: najprej je treba sploh ugotoviti, kaj je tisto, čemur pravimo govorna raba. 44. Če ima podlago v tem, kar počne večina, bo to slaba šola ne samo za govor, ampak tudi – to je še pomembnejše – za življenje. Odkod bi lahko prišlo toliko dobrega, da bi večini ugajalo, kar je prav? Zato podobno kot puljenje dlak, stopničaste pričeške in popivanje po kopaljških, najsi se je še tako razpaslo po mestu, nikdar ne bo sprejemljivo obnašanje, ker je vse to graje vredno (čeprav imamo sicer navado umivati se, striči se in hoditi na gostije), tako tudi v govorjenju tistega, kar se je napačno ustalilo v množici, ne bomo sprejeli za jezikovno pravilo. 45. Kajti – pustimo ob strani govorico neukih! – vemo, kolikokrat so že cela gledališča ali celi cirkusi vpili po barbarsko. Zato bom imenoval 'govorna raba' tisto, o čemer soglašajo izobraženci, podobno, kot je v življenju soglasje poštenih.

VII.

1. Potem ko smo govorili o tem, katero pravilo velja za govorjenje, je treba povedati, katerega pravila se moramo držati, kadar pišemo. Grki pravijo temu *ὀρθογραφία*, medtem ko mi uporabljamo izraz 'veščina pravilnega pisanja' (*recte scribendi scientia*). Tukaj ne gre za to, da bi vedeli, iz katerih črk je sestavljen kakšen zlog (za to mora že prej poskrbeti učitelj slovnice), temveč se po moje vsa njena tenkočutnost skriva v dvomljivih primerih. 2. Jasno je, da bi bilo dlakocepstvo pisati črtico (*apex*) nad vsakim dolgim zlogom, ker se za večino dolžin ve že po naravi besede, ki jo pišemo. A včasih je vendarle treba, ker včasih ista črka z razliko v dolžini povzroči da besedo razumemo enkrat tako, drugič drugače: 3. s črtico ločimo, ali *malus* zaznamuje drevo ali slabega človeka; *palus* pomeni eno, kadar je prvi zlog dolg, in drugo, kadar je dolg naslednji zlog; ker je ista črka v imenovalniku kratka in v ablativu dolga, nas mora navadno šele to znamenje opozoriti, kateri pomen naj upoštevamo. 4. Podobno je prevladalo

mnenje, da je treba predlog *ex*, kadar mu sledi *specto*, pisati z dodatnim *s* v naslednjem zlogu (*expecto*), toda brez njega, kadar sledi glagol *pecto* (*expecto*). 5. Veliko jih upošteva tudi tisto razločevanje, da se *ad* piše z *d*, kadar je predlog, in s *t*, kadar je veznik; podobno tudi, da se *cum*, kadar zaznamuje čas, piše s *qu*⁶³, kadar pa zaznamuje spremstvo, se piše s *c* pred črkama, ki sledita. 6. Slabše od teh se mi zdijo nekatere druge rešitve, npr. da se *quidquid* piše s četrto črko *c*⁶⁴, da ne bi bilo videti kot podvojena vprašalnica, ali da se piše *quotidie* in ne *cotidie*, da bi bilo bolj podobno *quot dies*. A vse to je že izginilo skupaj z drugimi dlakocepskimi malenkostmi.

7. Navadno se postavlja vprašanje, ali naj se pri predlogih upošteva glas, ki ga imajo v sestavljenki, ali glas, ki ga imajo, kadar stojijo sami, npr. če rečem *optinuit* (jezikovni red zahteva *b*, a ušesa slišijo bolj *p*) in *immunis*: 8. glas, ki bi ga zahteval dejanski pomen, se pokori glasu, ki sledi, tako da nastane dvojni *m*. 9. Tudi pri deljenju besed je treba paziti na to, ali se srednji soglasnik pridruži prejšnjemu ali naslednjemu zlogu. V besedi *harruspex* bo *s* spadal k tretjemu zlogu, ker je pride drugi del besede od *spectare*, medtem ko bo v *abstemius*⁶⁵ črka *s* ostala pri prvem zlogu, ker je beseda sestavljena iz *abstinentia temeti*. 10. Črka *k* se po moje ne bi smela pisati v nobeni besedi, razen če kaj zaznamuje tako, da stoji sama⁶⁶. To sem vključil v razlago zato, ker nekateri menijo, da jo je treba pisati pred vsakim *a* – ko imamo vendar črko *c*, ki zaznamuje ta glas pred vsemi samoglasniki!

11. Kakor koli že, tudi pravopis se ravna po govorni rabi in se je zato že velikokrat spremenil. Tukaj niti ne mislim tistih najstarejših časov, ko je bilo črk manj, ko po obliki niso bile podobne našim in ko so imele tudi drugačno glasovno vrednost. Tako je bilo pri Grkih s črko *O*, ki je bila nekaj časa dolga in kratka (kakor pri nas), a se včasih uporablja tudi za zlog, ki ga izraža s svojim imenom⁶⁷. 12. Podobno se je v latinščini na koncu številnih besed dodajal *d*, to se vidi še na stebru z ladijskimi kljuni, ki ga je dal na Forumu postaviti Duilij, a včasih tudi *g*: npr. na Sončevem prestolu, ki se časti ob Kvirinovem svetišču, piše *vesperug*, kar je po splošno sprejeti razlagi *vesperugo*.

13. O spremembah črk, o katerih sem govoril zgoraj⁶⁸, tukaj ni treba ponavljati ničesar. Saj so morda tudi govorili tako, kakor so pisali. 14. Dolgo časa je bila zelo razširjena navada, da se ne zapisuje dvojni polvokal, po drugi strani se je vse do Akcijeve dobe in še pozneje pisalo dolge zloge s podvojenim samoglasnikom⁶⁹. 15. Še dalj časa se je držalo pravilo, da se

⁶³ Torej *quom*.

⁶⁴ *Quicquid*.

⁶⁵ 'abstinent'.

⁶⁶ Npr. *K*. kot okrajšava za ime *Kaeso*.

⁶⁷ Npr. v vzkliku *O!*

⁶⁸ 1, 4, 13.

⁶⁹ Npr. *paastor* za *pastor*.

zveza *e* in *i* uporablja enako kot v grščini *ei*⁷⁰. Raba je bila določena za posamezna števila in sklone, kot uči Lucilij: »v *iam puerei venere* piši na koncu *ei*, da bo dečkov več« in pozneje: »v *mendaci furi* dodaj *e*, ko ukažeš dati *furi* (tatu)«⁷¹. 16. Toda takšna pisava je odveč, ker lahko *i* po naravi dolg ali kratek, in povrhu še nerodna. Kajti v besedah, v katerih bo predzadnja črka *e* in ki se bodo končale na dolgi *i*, bomo, če se bomo držali tega pravila, pisali dvojni *e*, npr. v *aurei*, *argentei* ipd. 17. Zato bo takšna pisava še posebej napoti tistim, ki se bodo učili brati, podobno kot je v grščini z dodajanjem črke *i*: te ne zapisujejo samo na koncu dajalniške oblike, ampak jo ponekod pišejo celo znotraj besede, npr. v besedi $\Lambda\text{H}\text{I}\Sigma\text{T}\text{H}\Sigma$ zaradi etimologije, ki predpostavlja delitev na tri zloge⁷². 18. Zlog *ae*, čigar drugi del danes pišemo z *e*, so včasih različno pisali z *a* in *i*: eni vedno (tako kot Grki), drugi samo tu in tam, če je šlo za dajalnik ali roditeljski, zato je Vergilij, velik ljubitelj starin, v svoje pesmi vključil *pictai vestis* in *aquai*.⁷³ Pri istih besedah se je v množini uporabljal *e*, npr. *hi Syllae, Galbae*. Tudi za to se pravilo najde pri Luciliju, vendar je razloženo v več verzih, zato naj ga tisti, ki mi ne verjame, sam poišče pri njem v deveti knjigi.

20. Omenimo še to, da se je v Ciceronovem času in še malo pozneje črka *s* pisala dvojno, kadar je stala med dvema dolgima samoglasnikoma ali za dolgim soglasnikom, npr. *caussae, cassus, divisiones*. Da sta tako pisala sam Cicero in tudi Vergilij, pričajo njuni rokopisi. 21. Nasprotno so malo pred njunim časom celo tisto, kar mi izgovarjamo z dvojnimi *s*, npr. *iussi*, izgovarjali z enim *s*. Nadalje je sporočeno, da se je črka *i* v *optimus maximus*, kjer so stari pisali *u*, prvič sprejela v načinu pisanja Gaja Cezarja. 22. Na koncu besede *here* danes pišemo *e*. Toda v knjigah starih piscev komedij še danes berem *heri ad me venit*; na enako pisavo naletimo tudi v Avgustovih pismih, ki jih je lastnoročno napisal ali popravil. 23.

Kaj naj še povemo? Mar ni Kato Starejši oblik *dicam* in *faciam* pisal $\text{DICA}\Sigma$ in $\text{FACIA}\Sigma$ ter takšno pisavo obdržal pri vseh oblikah, ki se končajo podobno? To se še vidi v starih izdajah njegovih knjig, obravnava se tudi v Mesalovi knjigi o črki *s*. 24. V knjigah številnih piscev piše *sibe* in *quase*, a ne vem, ali so tako hoteli avtorji. Da je tako pisal Livij, sem izvedel od Padiana, ki se je njegovega pravila držal tudi sam. Mi na koncu teh besed pišemo *i*. 25. Moram res govoriti o *vortices, vorsus* in ostalih tovrstnih primerih, v katerih je Scipio Afričan baje prvi spremenil drugi črko v *e*? 26. Naši učitelji so pisali *servus* in *cervus* z *u* in *o*, ker se samoglasnik, ki je sledil samemu sebi, tako ni mogel zlit in pomešati v en glas, medtem ko danes

⁷⁰ T. j. za zapisovanje *i*; *ei* se je v grščini tistega časa že izgovarjal kot *i*.

⁷¹ Fr 264 s. in 367, Marx.

⁷² T. i. *iota subscriptum* (pri pisanju z velikimi črkami *iota adscriptum*) se v takratni grščini ni več izgovarjal.

⁷³ En. 9, 26; 7, 464.

pišemo dvojni *u* iz razloga, ki sem ga že navedel.⁷⁴ Toda ne eden ne drugi način pisanja ne podata tistega, kar slišimo v resnici, zato je Klavdij za tovrstne primere po pravici uvedel znano ajolsko črko. 27. Danes je bolje, da zapisujemo *cui* z navedenimi tremi črkami, medtem ko so, ko sem bil še deček, ta gotovo zelo debeli glas podajali s *qu* in *oi*, samo da bi se ga ločilo od *qui*.

28. Še nekaj o besedah, ki se pišejo drugače, kot se izgovarjajo. Gaius se piše s črko *C*, ki pa, kadar je obrnjena narobe, zaznamuje žensko, saj se iz poročnega obredja vidi, da so je obstajalo tudi ime *Gaia*, ne samo *Gaius*. 29. *Gnaeus* v okrajšavi za ime ne dobi tiste črke, ki se sliši; *columna* in *consules* beremo brez *n*; v okrajšavi iz treh črk za ime *Subura* je tretja črka *C*. Tovrstnih razlik je sicer zelo veliko, vendar se že za to, kar sem navedel doslej, bojim, da je preveč za takšno postransko vprašanje.

30. Pri vsem tem naj učitelj slovnice upošteva lastno presojo; kajti ta je vredna največ. Sam menim, da je treba – razen tam, kjer je v navadi drugače – pisati tako, kakor se sliši. 31. Saj namen črk je ravno to, da ohranjajo glasove in jih bralcem vrnejo kakor blago, ki jim je bilo zaupano v hrambo. Zato morajo izražati tisto, kar hočemo reči.

32. To je torej področje pravilnega govorjenja in pisanja. Ostalih dveh področij, namreč tehtnega in lepega govorjenja, nikakor nočem odtegniti učiteljem slovnice: a ker imam pred sabo še dolžnosti učitelja govorništva, bom vse to prihranil za tisti pomembnejši del.

33. In vendar moram znova pomisliti, da bodo imeli nekateri tisto, kar smo povedali tukaj, za malenkosti, ki nas ovirajo pri važnejšem delu. Saj tudi sam menim, da se ne smemo spuščati v duhamorno natančnost in neslano igračkanje, ker to pobije in oslabi duha. 34. Toda v slovnici delajo škodo samo odvečne stvari. Je mar Mark Tulij slabši govornik, ker se je veliko posvečal tudi tej vedi in ker je od sina, kot se vidi v pismih, z največjo strogostjo terjal pravilno izražanje? Ali so govorniško moč Gaja Cezarja zavrle knjige, ki jih je napisal o analogiji? 35. Je Mesalov blišč manjši, ker je napisal nekaj celih knjig ne samo o eni sami besedi, ampak o eni sami črki? Ti nauki niso v napoto tistemu, ki gre skozi, ampak tistemu, ki se nanje obeša.

⁷⁴ Namreč da je lahko *u* soglasnik ali samoglasnik (4, 10-11).